

БЪЛГАРСКИ ТУРИСТ

Год. XIV. Май — 1922 Книга 5.

Момина крепост (Къс-хисар)

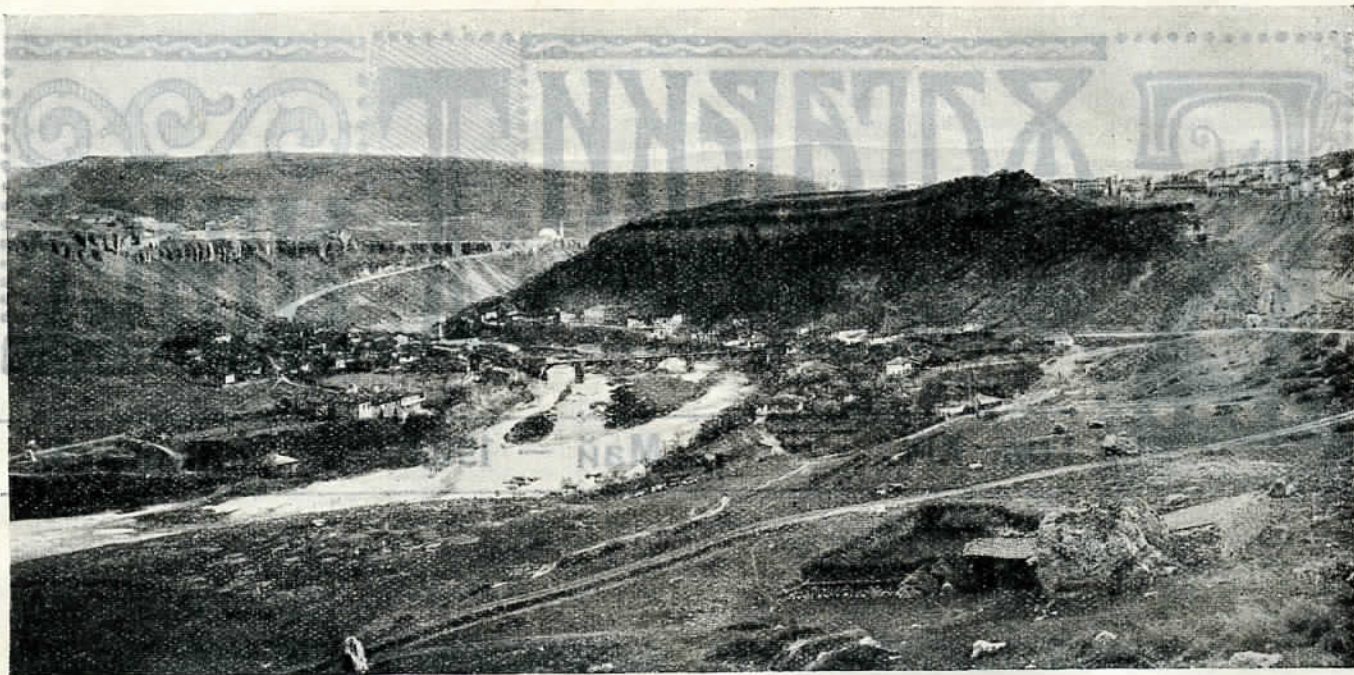
Царевец (Хисаря)

Асенова махала

Трапезица

Т Ж Р Н О В О

(Фот. Народен Музей)

Царевец

Асеновата махала

Трапезица

(Фот. Нар. Музей)

ГРАД ТЖРНОВО

от А. Иширков.

В старо време, когато средствата за защита от неприятеля били несжвжршени, градските селища, в които живели главатарите, вжзниквали най-често в защитени от природата места. Край морския бряг малките полуострови и вдадените далеко в морето носове (боруни) представляли добре запазени от кжм морето места, а кжсата изкуствена стена и яко укрепена врата кжм сушата допълняли защитата на града. Сжщо такива укрепени места представляли полуостровите, сжздадени от змиообразните извивки на дълбоко вкопаните в скалите реки. В средните векове в Бжлгария имало цяла редица такива крепости: Провадия, Червен, Тжрново, Ловеч, Урвич и други. От всички тия средновековни крепости пжрво място по своето естествено укрепено положение заема несжмнено Тжрново.

Засилената чрез Дряновска река Янтра навлиза през тясното „Устие“ в областта на град Тжрново, дето чрез своите извивки образува високите укрепени места Царевец и Трапезица и загражда с успоредното си течение главната част на сегашния град. Покойния професор

Иречек писа с пжлно право, че Тжрново по своето положение е истински уникум в цяла Европа. Вжрхове, платà, тераси и отвесни скалисти спускове, между които лжщи водата на Янтра, допълнени от амфитеатрално разположените кжм всички небесни посоки градски части, сжставят една обща картина, която поразява сжс своята живописност и оригиналност. Направата и разположението на градските кжщи, най-разнообразните бои на лепенжа, тесните улички, които се спускат стржмно от главната улица кжм низките части на града, придават на Тжрново особен характер и го отличават от другите градове на Бжлгария. На плешивата тжрновска околност се ясно противопоставя десния горист склон на Янтра, известен с името „Света Гора“. Новата борова гора, насадена над гарата, допълня и закржгля светогорската зеленина.

Янтра, като напуска град Тжрново, който се огледва от всички страни в нейните огледални води, навлиза в Дервента, който горе е образуван от отвесни варовити скали, а долните му склонове са добре залесени с листни и други джрвета. Два стари манастира:

Преображенски и Св. Троица, разположени един срещу други под самите скали, придават особен интерес на цялата покрайнина. При село Самоводени река Янтра излиза в Дунавската равнина, дето се ставя с главните си притоци Росица и Голяма река.

Укрепеното положение на град Търново е сигурно използвано от най-старо време за селище или твърдина на някой войводски род, но като исторически град захваща да се споменува от времето на българското въстание срещу Византия под водителството на братята Петър и Асен в 1186 година. Търново остана до край столица на второто българско царство (1186—1393 г.), и Царевец и Трапезица, които сега са покрити с бурени и представят жалки развалини, са били зрители на най-разнообразни събития и зрелища, които историята още не е отбелязала в тяхната пълнота и истинен образ.

Името на града е чисто българско, славянско и произлиза от тръне — Трънов или Търнов град. Градове с такива имена имаме много в Балкански полуостров и вън от него. Когато съставната част град е изчезнала от името, както станало със Шумен, Ловеч, Плевен и други, се създава и формата Търново.

Малко са оцелелите старини в престолния град Търново, които биха подигнали духа на българина чрез тяхната голяма архитектурна стойност или стопили сърцето му чрез спомените за славни дела на предците, но все пак всеки българин, който за пръв път иде в Търново, се чувства обзет от особено чувство, той се неволно вълнува и неговото душевно настроение му подсказва, че се намира в място свято за неговата душа и сърце.

Цял български народ почита и обича град Търново, и когато възникна третото българско царство, той поиска да го свърже със стария престолен град. Първото учредително събрание, което изработи конституцията, бе свикано в Търново, там заседават великите народни събрания, там се провеждат заседанията на князе и царе, там се вземат съдбоносни решения за народ и държава.

Всяко правителство се е грижило да не запада стария престолен град, но мъчно се върви против природата и правилния развой на стопанския живот. Близостта на градовете

Горня-Оряховица и Лясковец до Търново, силното развитие на селата в околията му, намалиха пазарното значение на град Търново, който в навечерието на руско-турската война беше придобил голяма стопанска мощ. Опитните търновски търговци се пръснаха в Русе, Варна и София и отвориха първите уредени български магазини. Учените младежи постъпиха на държавна служба из цяла България и славния град Търново захвана да отпада, населението му взе да намалява по брой и качество.

Земетръсът от 1913 година разруши много града и стари църкви и сгради се сринаха и образуваха грамади от развалини.

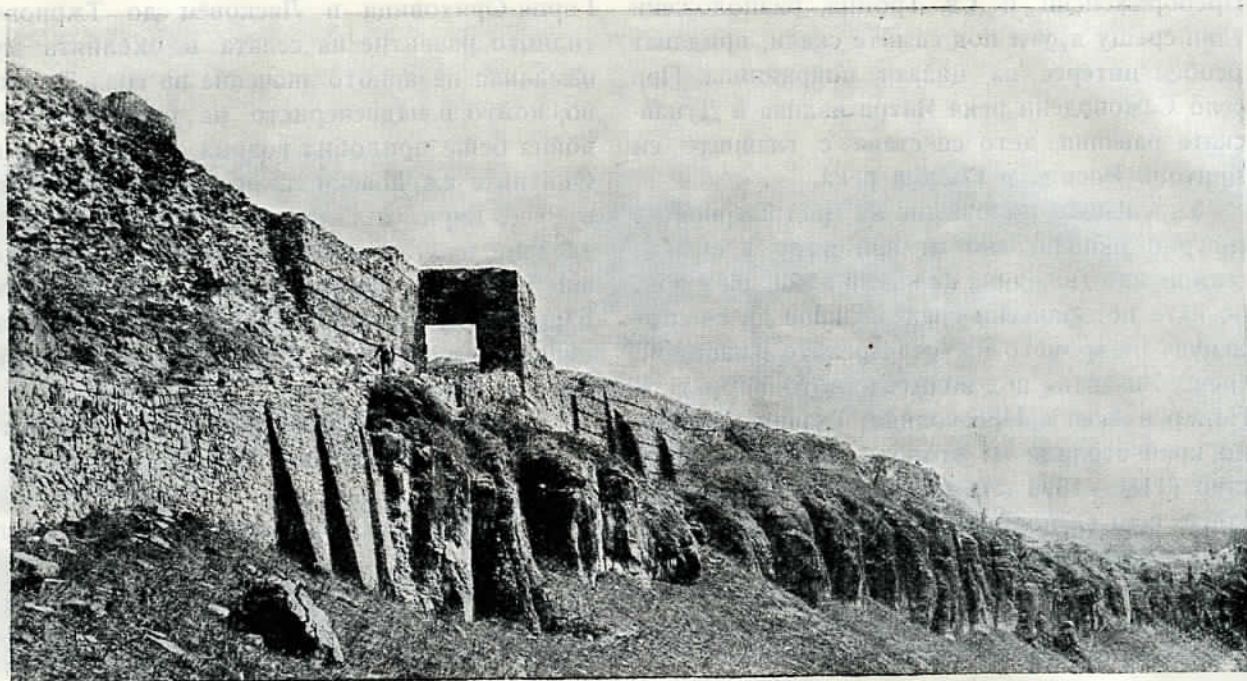
Търново само в едно отношение не изгуби:

Хижата на Царевец

той остана светиня за българина. Всяка пролет и лято хиляди младежи, тръгнали от различни краища на България дохождат в Търново да упоят духа си от красивото и смайно положение на града, да задоволят своето любопитство, възбудено от пленителни разкази за миналото и настоящето на стария престолен град, да осладят сърцето си от искрения радостен прием на любезните търновци.

Никъде туристическата идея не е пуснала такива дълбоки корени, както в Търново. Добре подготвените водачи за града и околността, туристическата хижа на Царевец и хубаво издадения пътеводител са най-добри доказателства за това. Презбалканската и централната железници улесняват извънредно много отиването в град Търново и аз подканям всеки българин, щом му се падне сгода, да посети тоя живописен и свещен град на българите.

Развалини от крепостни стени с врата и контрафорти на Царевец (кжм Асеновата махала)
(Фот. Нар. Музей)

ТЖРНОВО-СЖКРОВИЩНИЦА НА БЖЛГАРСКИ СТАРИНИ

от Андрей Протич.

Както никой друг кжт на отечеството ни, Тжрново е най-богатата сжкровищница на паметници и художествени произведения на нашето народно изкуство.

Огнище на борбите за независимост през втората половина на XII в. и столица на второто бжлгарско царство (1186 — 1393 год), значителен административен, тжрговски и цжрковен центжр през робството, Тжрново се вжзйема над всички други наши от историческо и художествено-историческо значение крайща и с паметници от пжрвото бжлгарско царство; и с развалини от крепостни стени, бойници, дворци и цжркви и все още запазени и украсени с фрески цжркви от второто бжлгарско царство; и с цжркви фрески и икони, резбарски и металически цжрковни произведения от епохата на турското робство.

За културните епохи, изникнали в Тжрновско преди второто наше царство, свидетелствуват там много малко паметници. От тракийската епоха има в местния музей една голямичка плоча с два тракийски конника намерена миналата година на Момина крепост („Кжс-хисар“). През римско време и на Момина крепост и на Царевец сигурно е имало кастели. Римските капители, поставени наопаки, като основи на джрвени колони на турския навес на цжрквата

„40 мжченици“, са донесени от Никюп. Доста старохристиянски капители има в цжрквите „40 мжченици“, „Петжр и Павел“ и особено в местния музей, намерени из цжрквите на Трапезица и Царевец. Тяхното пжрво произхождение не се знае точно. До сега в Тжрново още не е открит старохристиянски храм. В местния музей се сжхранява и една релiefна младенческа фигура, намерена на Трапезица и считана от проф. Стшиговски за статуя на старохристиянски Ис. Хр. От пжрвото бжлгарско царство са, може би, остатжците от стени, облицовани с правожгълни камжни (квадри) в началото на Царевец, а сжщо и на Момина крепост.

В Тжрново са представени ония двама наши царе преди покржстването ни, които са застжпвали извжнредно силно представителната страна на ханското си достойнство. Крум (802—814 г.), не оставил свои паметници, е занасял в Плиска от превзетите градове чужди паметници и художествени произведения, които да напомнят за победите му. За опустошенията, които е направил в предградията и околността на Цариград, крайбрежието на Мраморно море и цяла Тракия след вероломния опит на императора Лжва, да убие Крума, поканен на среща без оржжие (813 г.), напомня сега само Родоската колона, поставена наопаки в цжрквата „40 мжченици“. — В сж-

щата църква служи като колона¹⁾ и най-значителния надпис на нашия най-репрезентативен хан Омортага (814—831 г.).

Колоната на Крума от Родоската крепост е била пренесена в Търново от Плиска, а пжк Омортаговия надпис, сигурно, първоначално е бил на самата спомената в него могила-гробница при с. Мумджилар (Разградско).

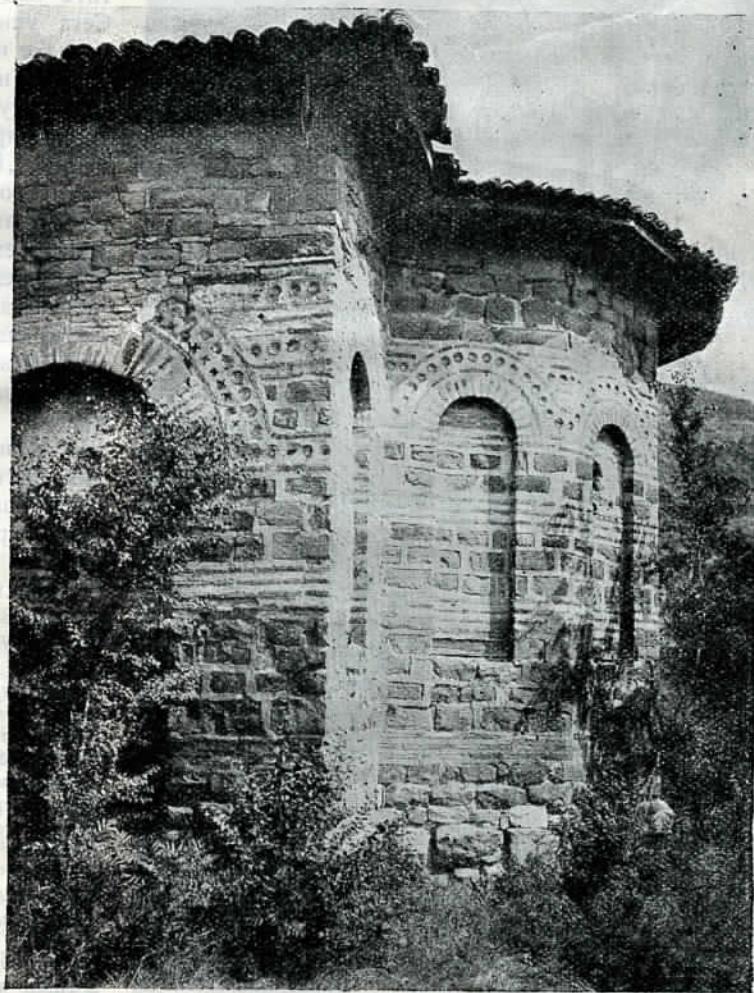
Една единствена в света, великолепа по своето оригинално положение и призрачна по застрояването на Момина скала, Царевец, Френк-хисар, Трапезица и Асеновата махала, е била столицата на второто българско царство, покрай тия островни и полуостровни ридове и низини на която лакатуши Янтра. Околовржстните високи крепостни стени с бойници, врати и начести издадени напред контра-форти, са коронясвали Царевец и Трапезица; бисерите на тия корони са били дворцовите постройки по Царевец и многобройните църкви по Трапезица. Сега от крепостните стени и врати са останали само жалки остатъци, от бойниците — нито една, а пжк на дворците на Асеновци, Тертеровци и Шишмановци не са още разкрити основите.

Преобладаващото мнозинство от църквите на Асеновата махала, Трапезица и Царевец спадат към оная сравнително малка базилика със или без кубе, която има за една от своите най-характерни черти извжнредно разточителна, мозайковидна декоративна украса на външните стени на църквата. Тази украса е постигната както чрез ниши и високи слепи арки, тжй и чрез смяна на редове камъни с редове червени тухли, между които са наредени в права и джгова линия валчести, многостенни или остроделтиновидни чашки и тржбички, гледжосани зелено, червено или жжлто. Геометрическият орнамент е застжпен и от все-

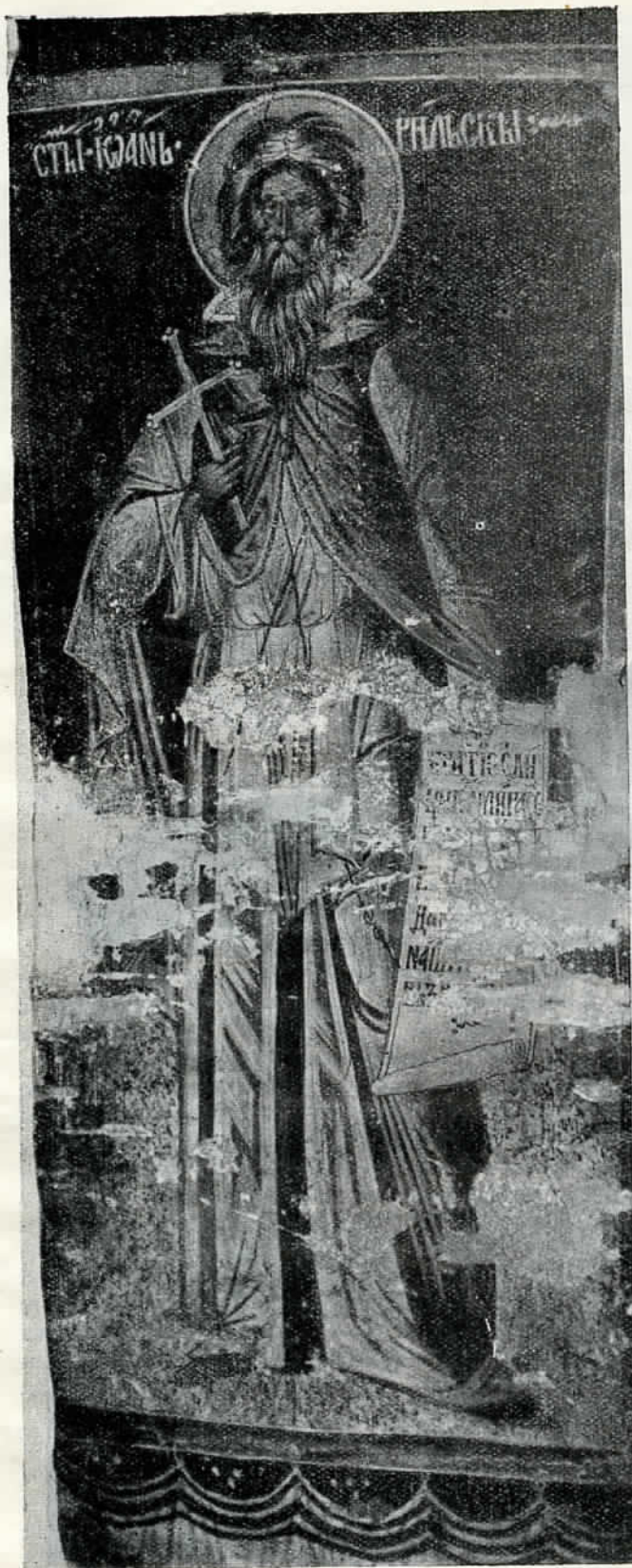
¹⁾ Тя, през 1868 год. открита за науката от студента в Москва Хр. Даскалов от Трявна, дава следния гржцки надпис, по буквалния превод на Баласчева (Минало, год. I стр. 229): *Най-великия хан Омортаг, като пребиваваше в стария си дом, направи великолепен дом на Дунава; и като измериха (разстоянието) по между двата великолепени дома, на средата издигнах насип (могила, тумба); и от самата среда на насипа (могилата) до стария ми двор (авлия) има двадесет хиляди сажни (22½ к. м.) и толкова има до домът на Дунава; а и насипът е величествен. Като измериха земята (разстоянието), изрязаха този надпис. Човек, и като живее добре, умира и друг се ражда, а тоя, който се ражда най-подир, като разгледва това, (писмото) нека да си припомни за оня, който направил това. А името на вожда е Омортаг велик хан. Бог да го удостои да преживее сто години*.*

възможни, най-често остри ромбовидни форми, дадени на групи. Благодарение на тая украса външността на църквата получава една игра на светлина и сянка, на линии въж всевъзможни направления и на най-разнообразни бои. Този род църкви у нас се срещат освен в Търново главно в Месемврия, Никопол, Кюстендилско, Станимашко, Охрид, Прилепско, Скопско и пр. Най-старата от този род църкви у нас е „Св. Герман“ до Преспанското езеро, построена от Самуила в 993 год.

За най-стара църква в Търново до сега се е смятала „Св. Димитър“ в която, според хронистите, е било обявено възстанието на Асеня и Петра и независимостта на тогавашна България. Тази църква, от която сега стжрчи само една част от абсидата, е по своята външна мозайковидна украса тжй разточителна и декоративно изджржана, че с право е повдигнато сжмнението (от Г. Миле), дали тя в най-късния си вид не е строена в XIII или XIV в. на местото на цжрк. „Св. Димитър“ на Асеня и Петра от времето на тяхните възстания през

Търново — църквата Св. Димитър в Асеновата махала
(Фот. Нар. Музей)

Св. Ив. Рилски, фреска в църквата Петър и Павел
(Фот. Нар. Музей)

втората половина на XII в. — Датирана е ц. „40 Мъченици“ построена от Ив. Асеня II в 1230 год. в памет на боя при Клокотница, както това личи в самата църква от надписа върху колоната на тоя цар¹⁾. Първоначално тая църква е била малка трикорабна и триабсидна базилика. По-късно към тая църква е била доградено с три стени от запад ново, вероятно мавзолейно отделение с ос, неспадаща в една линия с оста на църквата. При превземането на Търново сжчинската църква е била разрушена, а по-късно издигната по-висока, но по-тясна от север (по тая страна отвън навес с дървени подпорки) и по-светла, като джамия (Кавакбаба-текеси-моше). Мавзолейното отделение, което е сжвършено запазено в своя строителен скелет, е с двуетажна фасада слепи арки от вън, ниски арки във вътрешността. Мозайковидният елемент във външността на това отделение е слабо застъпен. — В църквата по източната страна на стената до турската джамия на постройката, са все още запазени фрески малък, илюстративен формат. Те са от досега запазените и откритите най-старата българска църковна живопис. — Сега унищожената малка църквица „Св. Богородица“ е имала през 1871 год., когато я е скицирал Каниц, най-разкошна декоративна външност и за това сигурно от XIV в. — Най-запазена до земетръса през 1913 год. е била Митрополитската църква „Петър и Павел“, за която се е предполагало да е строена от Калояна по случай преговорите му с Римската църква (начало на XIII в.). Тя е трикорабна и едноабсидна, засводена и еднокуполна базилика, тясно правожълно пространство между сжчинската църква и абсидата, с предверие, а сжщо и с аркаден навес от запад и юг. По покрива на църквата са маркирани с фронтове, макар и не особено рязко, предверието и гръцкия равнорамнен кръст, образуван от пресичането на сводовете над джлгия и напречния кораби (над образувания от пресичането квадрат е издигнато върху пандетивни кубе с барабан). Мозайковидната декоративна украса, в сравнение с тая на ц. „Св. Димитър“ е груба. Извънредно силно е застъпен орнаментът и самостоятелно под фигурните композиции и по

¹⁾ „В лято 6748 (1230 г.), III индикт. Аз Иоанн Асен, во Христа Бога благоверен цар и самодържец на българите, син на стария Асен, създадох от основа и украсих напълно с живопис тази пречиста църква в името на Свети Четиридесет Мъченици, с помощта на които в дванадесетото лето от царуването ми — в нея година се украсяваше с живопис този храм — излезох на война в Романия и разбих гръцката войска и взех в плен самия цар кир Теодора Комнена Ангела с всичките му боляри, и всичката му земя взех от Одрин до Драч, гръцката и още арбанашката и сръбската. Само градовете, които бяха в околността на Цариград и самия него задържаха ги фрзките. Но и те се повинуваха под ръката на царството ми, понеже нямаха друг цар освен мене и само чрез мене те продължиха дните на съществуването си, защото тъй бе повелял Бог: без Него не се сжрива нито дяло, нито слово. Слава му во веки Амин“ (по Г. Баласчев, Минало, год. I, стр. 263 сл.)

одеждите на фигурите в тия композиции, с голяма стилизация. Ония от фреските на тази църква, които са стилизирани и с рязък контраст на широки светли и черни линии и плоскости в маниера на холщинит, са създали в Търновско школа: лошо подражание на тия фрески са фреските в Търновската църква „Св. Георги“ и в по старата църква на Килифаровския манастир.

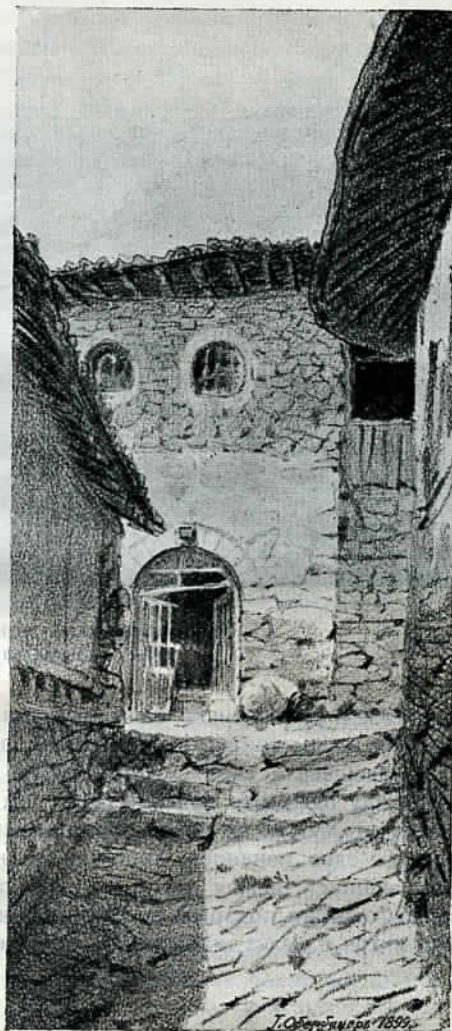
Квадратна трикорабна църковна постройка, с три абсиди, между тях и квадрата пространство, и с две кжси предверия, по-тесни от квадрата, сигурно със сводове, кубе и висока камбанария-стражарница, е сградената вероятно от Ив. Александар ц. „Св. Спас“ на най-високото място на Царевец. На тая църква са разкрити основите. Върху основите на ц. „Св. Петка“, разрушена при превземането на България, турците построили в 1435 г. джамия — по-късно военен склад, — разрушена от земетръжа в 1913 год.

На Трапезица са разкрити основите на 17 църквици, със съвсем малки изключения еднокорабни и едноабсидни и винаги с предверия. Някои от тях са били засводени. По-големината са по-скоро семейни църквици или мавзолеи на боляри, калени в боеве и за това предпочитали фресковите изображения на светци-войни. И тия църквици спадат към онзи, с разкошна мозайковидна външна декорация тип, който е бил извънредно разпространен по балканския полуостров от Мистра до Дунава и от Месемврия до Охрид. Особеното пристрастие към декоративност личи и по фреските из църквите на Трапезица: те са пълни с самостоятелни декоративни фрески от геометрически орнаменти, пък и премяната на светците-войни е с извънредно силно застъпена декоративна страна. Освен това много от тия църквици са били открити и мозайки.

До земетръжа през 1913 год. бяха останали запазени в Асеновата махала три „болярски“ кжщи, от които вееше размирния дух на второто българско царство и несигурността на Търновската улица. Кжщите бяха двуетажни, крепостни: долният етаж, висок, без прозорци и с сводова порта, предназначен за килери и жилище на пазачите; горният етаж, само с няколко — обикновено два — кръгли прозореца, за болярски помещения.

През турското робство Търново зае онова значение, което съответствуваше и на централното му положение всред един извънредно богат край, в който се култивираше земледелие и скотовъдство, лозарство, бубарство и различни занаяти, и на историческите и художествени традиции, завещани от миналото. От художествените занаяти в Търново намериха голямо поприще строителството — църковно и светско, — стенописа и иконописа, златарството и църковната везба. Не случайно най-видния самоук строител от преди освобождението, Колю Фичето, роден в Дряновско, се е преселил за винаги в Търново, дето той е строил църкви, джамии и мост. Бли-

зостта на балканските градчета, особено на Трявна с нейните майстори, строители на дървена балканска архитектура, е предопределила и светската постройка на Търново, която дълго време е била дървена, за да стори, с много малки изключения, място на модната градска паянтена архитектура. По-късните иконостаси и икони на Търново са също тъй от Тревненски майстори. От иконите, рисувани за ц. Св. Неделя от западния, академически

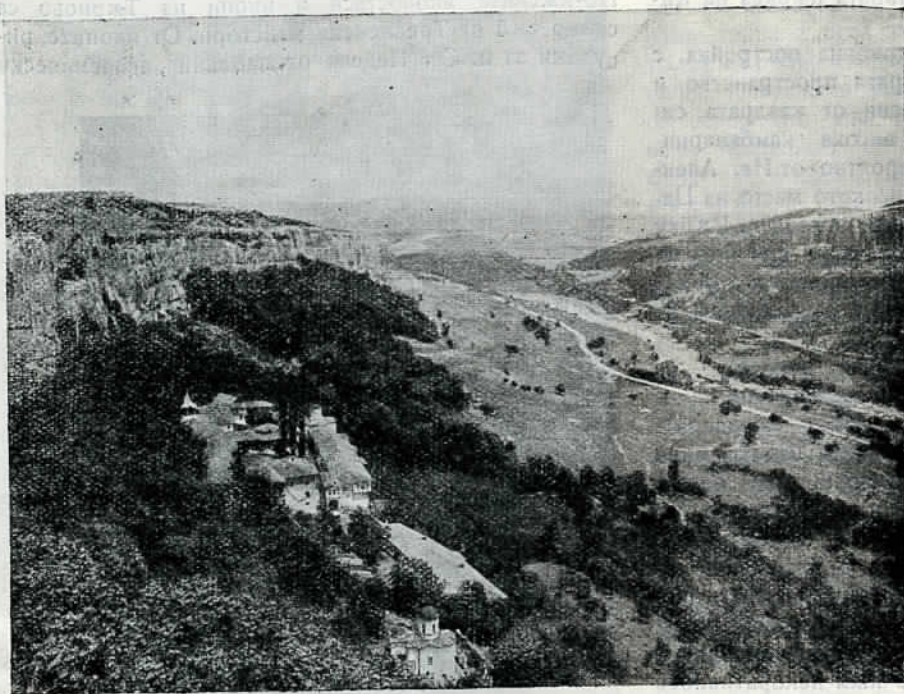

Болярска кжща в Асеновата махала.
(Акв. И. Обербауер)

образован в Виена и Мюнхен Николай Павлович, със запазени 6 от тях в ц. Св. Константин. В отношение на металическите художествено-индустриални произведения, предимно сребърните, Търново е държало в централна България първо място. Сигурно и във везбата на църковни одежди, понеже и в отношение на копирарството Търново е станало център, зад който е изостанала даже Трявна. В България най-голяма сбирка на икони и одежди, иконостаси и ме-

талически сждове и други принадлежности на църквата или владиката притежава тжрновската митрополия. Тая сбирка сждои както от икони, иконостаси, тронове, металически сжджи и др., прибрани от църквите (от второто бжлгарско царство и турското робство), разрушени от земетржса през

материя, от която са католишките църковни одежди, и има от четирите си страни по един малжк порцеланов медалйон с изображения на религиозни фигури от Гвидо Рени. Най-ценна от митрите с камжни и емайлни плоски орнаменти е тази, която е била подарена на Дядо Соколски от русите, когато Дядо Славейков го отвлъкжл в Одеса.

Преображенския манастир
(Фот. Нар. Музей)

1913 год., тжй и от владишки одежди, митри, патерици, бастони и пр., които митрополитите, по традиция, сж завещавали след смжртта си на своята епархия. Между одеждите най-интересни сж някои набедреници от XVII в. по които „Благовещението“ е скицирано с една наивност, достойна за най-добрия експресионист; между митрите е и тази на Дядо Йосиф Соколски, подарена му лично в Рим от Папата. Тази митра е малка, направена е от извезената

И близката околност на Тжрново е продължила през турското робство религиозната и художествена традиция на миналите векове. До старите манастири (Св. Троица, Преображенски, Килифаровския и др.), издигнати отново, са построени и нови манастири (Петропавловския, Капиновския и Плаковския). В тия манастири големите двуетажни постройки спадат кжм джрвената балканска архитектура, в някои случаи повлияна от рилско-атонската (колонадите на долния етаж, по които личи влиянието на ренесанса върху Балканския полуостров и Бжлгария, напр. в Капиновския манастир). Не напразно мощите на Ив. Рилски бяха пренесани на Трапезица от Асения I през 1195 година

от София и пазени в Тжрново до 1469 год. Пжк и немислимо е, влиянието на Рилския манастир, след новото му монументално построяване (от 1834—1837 год.) от бжлгарския майстор Павел от с. Кримин (Южна Македония), да остане безрезультатно не само в отношение на архитектурата, но и на фреската (в Преображенския манастир) в един чисто бжлгарски край, какжвто е тжрновския.

✱

СЕНКТЕ НАД ТЖРНОВО

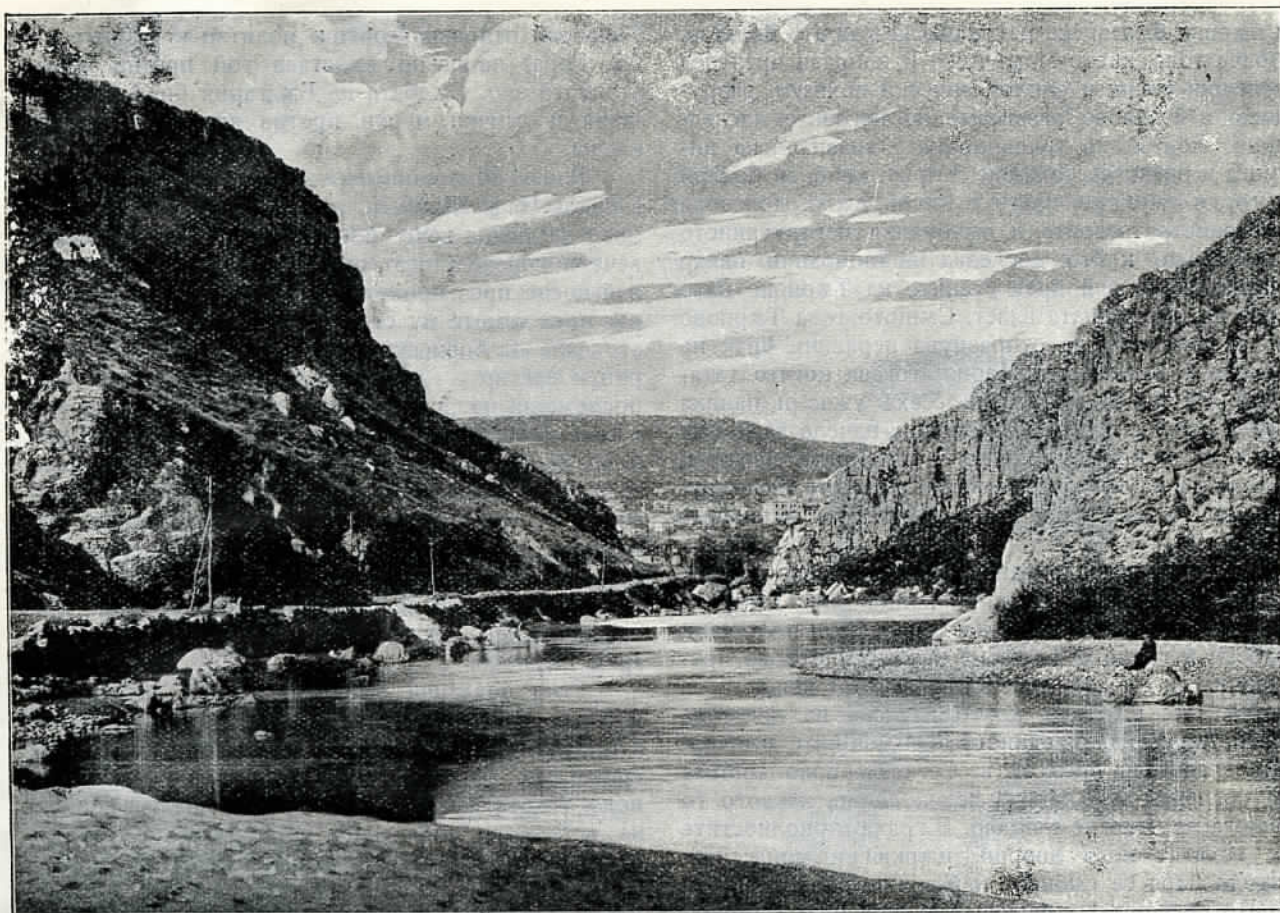
от Кр. Миятев.

Ние сме свикнали да гледаме на Тжрново като на една щастливо сжчетана комбинация от природни хубости. Ние се вжзхищаваме от причудливо капризните завой на Янтра, от голите, опасани като с крепостни стени върхове, от фееричната гледка на кацналите една над друга кжщи, тжрсим сравнения с други градове по света и се гордеем, че не намираме такива.

Но сред хубостите на Тжрново ние рядко

виждаме сенките на онова минало, което е било душата и сжрцето на бжлгарския народ през цели два века.

Защото от тук през 1186 год. се пржсна искрата на свободата, тук се сжбраха всички духовни сили на страната, за да издигнат столицата до втори след Цариград центжр на Балкана, и най-после тук през 1393 год. се свжрши книгата на една двувековна история, която Тжрновци на-

„Устието“

писаха с меч на война, с пачето перо на скромния книжовен труженик, с чука на архитекта и четката на художника.

Асен постави началото с крепостните стени, дворците и първите църкви, Калоян продължи украсяването с хиляди богатства, донесени като военни трофеи от Тракийските полета, а Иван Асен II показва на своите наследници пътя, по който Търново, скъпата царска столица, трябваше да върви, за да може да съперничи и евентуално да замести Византия. В малко време твърдините стават яки като стомана, по скалите накацват китните дворци на малки и големи боляри, терасите на Царевец и Трапезица се изпъстрят със спретнати семейни и обществени църквици, дето почиват чудотворните мощи на ред светци, донесени от далечни земи за слава и чест на престолния град. И всичко това — сред оная неизразима прелесть на Търново, която природата му е дарила така щедро, е давало на града такъв чуден вид, какъвто не е имал никой друг град. Нашите книжовници през епохата на второто царство, иначе съвсем мълчаливи от набожна скромност по отношение на природните красоти, не са се въздържали да сипят най-възторжени епитети на града,

наричайки го „царевград Търнов“, „богоспасен цариград“, „царица на градовете“, „царствен преславен град, втори след Цариград“ и пр.

Но значението на Търново не се изчерпва с неговото великолепие и материална култура. От основаването си насам „царицата на градовете“ се свързва за два века неразделно с историята на българския народ. Блясъкът и величието на столицата са били същевременно щастие и благополучие на народа; нейните размирни дни и ужаси са били и ужаси на цяла България. Сърцето — бисера на страната — е било чувствително към всички прояви на народния живот. То е отеквало в себе си всички събития по периферията и обратно — всеки трепет на столицата не е минавал без да се отрази дори и в най-далечните области на държавата.

Не издигнаха ли от тук Асен и Петър знамето на свободата, което в късо време се развя над целия народ? Пълната независимост на държавата не се ли освети пак тук, когато папа Инокентий III връчи Калояну царската корона? Победата на Иван Асен II при Клокотница издигна паметник в Търново в лицето на църквата св. Четиредесет мъченици, щастлива да види наскоро след това

и първия българи патриарх на второто царство. Обаче това, което Иван Асен II направи чрез ред успешни войни и дипломатически похвати, разрушиха в Търново раздорите на неговите наследници, жертви на традиционната византийска интрига и ниско честолюбие. Користолобиви боляри и горди гъркини, заети с лични ежби, доведоха в страната татарите и възбудиха негодуванието на народа, който последва амбициозния овчар Ивайло и се яви пред стените на Търново като враг на държавната власт. Сжщото това Търново не се поколеба да отпразнува неравния брак на овчаря с надменната Мария, тогава когато татарите все повече и повече сееха ужас и паника всред народа. Търновски боляри, начело даже сжс своя патриарх, допуснаха в столицата изжрво орждията на татарите, а после и самите нечестивци, които настаниха харемите си в Асеновите дворци.

Едва с възцаряването на Светослав Тертер за страната настават по-спокойни дни. Татарите са изгонени, Византия е заета сжс свои вътрешни работи и гордото Търново заживява отново предишния си живот, смутен за кратко от нещастната война сжс сжрбите, която издигна на престола Иван Александър, един от най-мощните бжлгарски владетели през 14 в. Сега Търново достига за последен път такова великолепие, каквото то никога по-рано не е имало. В града и околностите се издигат нови дворци, църкви и манастири. Около царя се сжбират най-видните книжовници, които превеждат, преписват и украсяват с миниатюри парадни пергаментни кодекси; в църковната живопис се заражда нов стил, различен от византийския в по-старо време, с една дума, бжлгарското изкуство и книжнина достигат един значителен разцвет. Но въпреки това нравствената поквара отдавна разяжда основите на Търново. В неговите стени и извън тях отдавна се трупали различни религиозни секти, които подравяли устоите на държавата. Два църковни сжбора в новия дворец на Иван Александър, председателствувани от самия цар, не допринасят нищо против злото. Напротив, то пуца корени вече и в самия царски двор, в палатите на болярите, та дори и в църквите. Разкошът и разгулният живот на Търново изсмукват жизнените сили на страната, народа стана под тежки налози и беззакония и заразен от своите господари с пагубното кжсогледство, той става безучастен дори и кжм своята лична сждба. А между това опасността е все по-близу и по-близу. Търново продължава да пирува и да се кити, а блясъка на богатствата заслепява цар и боляри, които стават самонадеяни и гордо отказват на Византия подкрепата си против общия враг. Напразно

Теодосий отправял горещи молитви в дебрите на Св. Гора, напразно възстава той против нравственото зло. Сждбата на Бжлгария била предрешена и всички мерки против злото били вече кжсни.

Близу 30 години царувал сина на Иван Александър, Иван Шишман, но в тези 30 години Търново не вижда вече спокоен ден. Турците все повече и повече стягат орбжча около него, докато най-после през пролетта на 1393 год. се отзовават пред самите му стени. Тримесечна обсада, отстоявана от борческия дух на един велик бжлгарин и пастир — патриарх Евтимий — туря най-после край на „царицата на градовете“, а заедно с това и на цялата джржава. За втори път в Търново се настанява погански крак, но сега вече твърдо и безнадежно. Пламъци огарят чертозите на Асеновци, Тертеровци и Шишмановци, полумесец се издига над Божиите храмове, а най-добрите хора на столицата и народа се разсейват из чужди страни за да разказват и описват сжс свито сжрце ужасите на богоспасения царев град Търново.

Така завжрши Търново своята двувековна история. В нея има много тъмни страници, но има и такива, които са достатъчни да очертаят цялата епоха сжс светъл ореол. И гледайки сега Търново, такова, каквото ни сж го завещали вековете на робството, ний трябва да се учим да четем и едните и другите. Те са еднакво ценни и еднакво полезни за нас, новите бжлгари, защото в тях е нашето минало, настояще и бждеще, което ние сами колем.

Сега Царевец и Трапезица пустеят под бурената на забвения и само тук-там запазени нищожни остатъци напомнят за някогашния живот на тия два върха. Землетресението през 1913 година доразруши и ония малко паметници в долната, Асеновата махала, които случайно бяха достигнали до нас. С това, може да се каже, се тури край на старото, царското Търново и неговите веществени следи може би скоро ще се затрият от повърхността на земята.

Търново на Асеновци, Тертеровци, Шишмановци не съществува вече. Но всички кжтчета, долинки и камжчета на днешната пустиня сж прикжтали по един спомен от образа на царствения град, образ мил и скжп за нас, който ни гледа с бащински очи и ни сочи пътя, по който трябва да вървим.

Нека се взрем в сенките, които далечното минало отлжчва над днешно Търново; те витаят над Царевец, Трапезица и Света Гора. Нека се вслушаме в шума на Янтра, която от векове насам ромони своите приказки за дни на подвизи и слава, дни на робство и печал.

АЛЕКО КОНСТАНТИНОВ

„Прощавай, Ниагара! Много е кратък живота, за да имам надежда още веднаж да те видя!...“

Човекът Алеко Константинов, който така дълбоко чувстваше природата и искрено ѝ отдаваше своята обич, бе убит преди 25 години. Той бе още в разцвета на годините си и трябваше да напусне тоя свят, без да види още веднаж не само Ниагара, а и без да се нагледа на България, която той толкова много обичаше. И трябваше може би да доде смъртта, за да остане веселия му и жизнерадостен образ заведи помежду ни. И ние няма да забравим призива му: „Българи, обикаляйте България, за да я обикнете“.

Алеко Константинов е роден в Свищов на 1 януари 1863 г. До 1878 той е учил из разни училища в България. След това заминава за Николаев (Русия), дето завършва гимназия и правни науки в университета. На 1885 г. той се връща в България, идва в София и бива назначен съдия.

През 1888-9, след като бива уволнен от службата, останал съвсем без средства, той започва да превежда от руски и френски, за да изкара някоя пара. Така излизат преводите му: „Полтава“ от А. С. Пушкин, „Спор“ и „Беглец“ от М. Ю. Лермонтов, „Бахчисарайски фонтан“ от А. С. Пушкин, „Руски жени“ от Н. А. Некрасов, „Демон“ и „Мцири“ от Лермонтов и „Тартюф“ от Мольер — всичките в стихове.

Постоянната му страст към пътуване го завежда, въпреки оскудените средства, до Париж (1889), Прага (1891), и най-после до Америка (1893). От последното му пътуване сж и ония дивни пътни бележки „До Чикаго и назад“, които и до днес остават ненадминати в българската литература. И самият Алеко Константинов, в своите по-късни работи, не можа да достигне тая завършеност на композиция, чист език и блестящ стил, с какъвто се отличават пътните бележки „До Чикаго и назад“.

По-късно той написа прочутия „Бай Ганю“, който направи името му едно от най-популярните.

„Бай Ганю“ стана нарицателно за „българин“. От това време сж и неговите фейлтони във в. „Знаме“. Особено място между тях заемат пътните му бележки и впечатления: „До Желюша с говежди вагони“, „Невероятно, наистина, но факт: 300 души

на Черния връх“, „София—Мездра—Вратца“, „В българска Швейцария“, „През Марта на Чепино“.

Тоя човек живя с природата, тя му беше един от най-важните двигатели, и той бе решил да направи пеша едно кръгосветско пътуване — но смъртта му попречи. И с право туристите в България го смятат свой патрон: той е не само основател на първото туристическо дружество у нас, не само певец на нашата природа, но главно неин обожател, — от него новите поколения винаги могат и трябва да черпят импулс за работа в полето на туризма в България.

Т. Боров.

„Рилите“

Рила

НА ЧЕРНИ ВЪРХ С АЛЕКО КОНСТАНТИНОВ

Когато прочетохме в Знаме поканата на Алека към софиянци да се възкачим на Черни връх и наша скромност с един добър мой приятел, също художник сега, решихме да отидем. Не помня дали си бяхме взели някаква провизия — така лека ни се виждаше на онова време такава една разходка. Защото бяхме в най-хубавите години — 17 годишни момчета. Тръгнахме вечерта към 7—8 часа. Ядрото с Алека бе вече тръгнало от сборния пункт. Към 9½ часа бяхме вече в Драгалевския манастир. Там заварихме голяма част от туристите, но най-голямата част наедно с Алека бяха поели вече пътя за към върха. Една група пък беше минала през Бистрица.

Нощта, като всяка планинска нощ, беше студена и на много места из планината отделни групи бяха спрели на почивка и наклали огън. Цялата планина от манастиря по пътя до Черния връх ечеше от песни, виковете, гърмежи и надуване на тръби. Някои мъжнеха и факли, прочутите едновременно факли, с които общинските чиновници и пожарникарите през тържесътвени дни правеха овации пред кметската на Стамболова.

На върха стигнахме преди зори и от там наседели по камънаците или наредили се около огъня, посрещнахме зората. Тъжак, резлив,

вятър съпровождаше първите слънчеви лъчи. Всякой около своите познати и близки, подкрепяхме силите, кой с каквото се беше запасил. Алековата група беше най-оживената, и ние, младежта, ѝ завиждахме отдалеко. Когато слънцето се издигна над съседните планини доста високо, уж се постополи малко, макар и студения витошки вятър да продължаваше да щипе, и ние напустнахме огньовете и се поразшавахме.

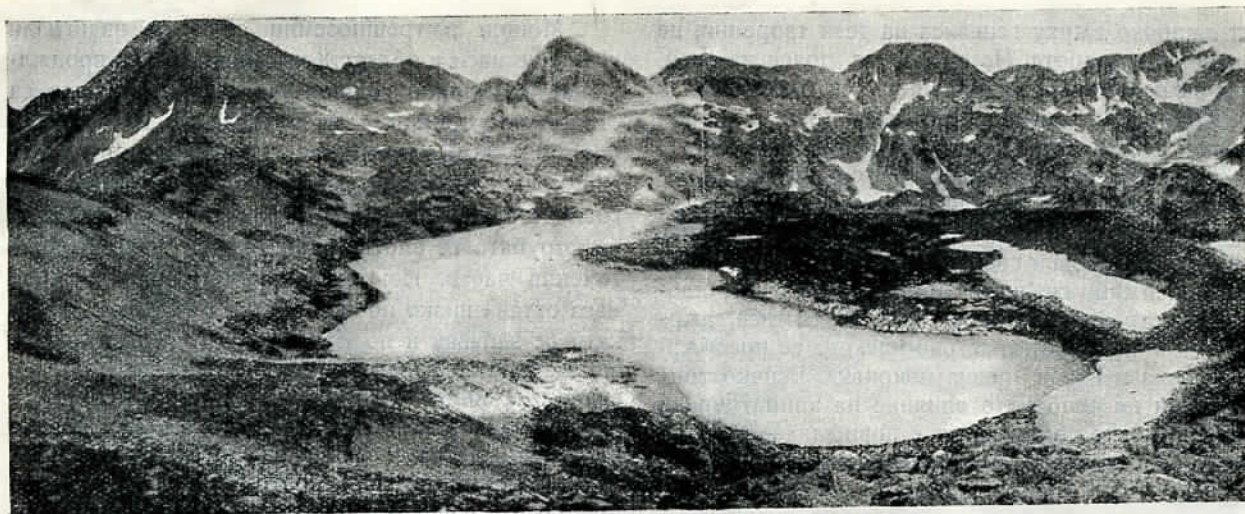
Недалеко от ядрото, на едно възвишение, свит, с дигната на пардесюто яка, с поглед към тракийското поле, стоеше Иван Вазов. Аз го поздравих почтително, но той не ми отговори. Когато се смъкнахме в София, помня, че той напечата в едно списание, или вестник тогавашни, по случай изкачването на Черни връх едно стихотворение, което завършваше така:

... И мен ужасна смути тревога —
В тоя миг, помня, видях аз Бога.

Тогав си обясних: щом е видял Бога, мене, естествено, няма да ме забележи.

Тоя ден беше и моето първо изкачване на Черния връх, а струва ми се и на всички ония, които бяха дошли там.

Александър Божинов,

Циркус Белемето с големото „Тевно“ езеро

(Фот. Ж. Радев)

ЛЕДНИКОВИ СЛЕДИ В ОБЛИКА НА ПИРИН

от Жeko Рaдeв.

В миналата книжка на Български Турист обещах да се спра по-подробно върху особните високопланински форми, каквито представят най-горните подалпийски и алпийски пояси¹⁾ на Пирин планина. Във връзка с това, естествено е, ще трябва да се помене нящо и за образуването на тези форми, което пък ще ни открие макар и крайчеца на твърде интересната и пълна с законосъобразности страничка от историята на „мъртвата природа“. Хубавите картини от планинските кътища, художествените форми, които се откриват особно по високопланинските региони, нам се струват, като да сж създадени от сътворение мѐра сегѝ и така ще си свѝршат, както са пребивали от хилядолетия насам. В някои случаи един човешки живот или пък живота на няколко поколения са доста къс период от време, за да могат се забеляза какви да са промени в подробностите на картините от планинските кътища, да се промени в нящо формата на голяма или по-малка планина; обаче има случаи, когато само в няколко години, дни или даже часове могат да се направят чувствителни промени и то само от възкашни природни сили. Постепенно отнасяне и наслагане на материяли от течаща речна или дъждовна вода, подхлѝзвания, сѝбаряния на скални материяли, това са процеси, които правят видими и тѝврде чувствителни промени в облика на планинската повѝрхнина. Но и това, което нам се струва „вековно“ и „мѝртва природа“, то непрекъснато се подлага на постоян-

ни, макар и слаби промени. Само възкашни признаци, каквито са тихия ромон или дивия шум на планинските потоци, шумѝт на влачените от тези потоци камѝнаци, веенето на ветровете и пр. са изрази на безспирна работа, която е насочена да променя възѝншия облик на планинската снага. Не са ли творба и плод на горните и редица още такива сили надробените скални материяли, натрупани под планинските венци или пък проточени надолу по дѝлгите плазѝни? Не на това разрушение ли се дѝлжат разпокѝсаните теменни блокове и каманѝци по зѝберите и билото на планината?

Разрушение и пренасяне на скалните материяли сѝществува и по низките части на планините, то се извѝршва и по равните полета и при различни климатични отношения, но силата на тези процеси е най-голяма в така наречените над-снежни региони на високите планини. С процеса на разрушението и отнасянето много правдиво някои геоморфолози обѝясняват и височините на планините по земното кѝлбо. Така, не е случайно нящо, че тѝжмо в екваториалните области на земята се отбелязват и най-високите планини. Като се вземат примери за този случай, трябва да се тѝрсят такива не из областта на младите нагѝнати планински зони по земята, а в старите континенти. Височините на планините от ю. Африка, през Европа до Северното ледовито море, са нагѝдени тѝжмо по географски ширини — в екваториална Африка са най-високите планини.

Хубавите скулптурни форми по планинските снаги, които извикват хиляди очудвания и възхищения у туристи и пътѝници, които от друга страна заставят учени и изследвачи да се замис-

¹⁾ Виж статията ми „Алпийски и подалпийски пояси на високите български планини“ в сп. „Естествознание и География“, год. V. стр. 378—384.

лят дълбоко върху генезиса на тези творения, не са случайна работа. По отделните пояси на височина във всяка висока планина, се отбелязват и типични, свойствени и определящи този пояс планински форми. Заобленото и добре залесено в низките пояси се заменя с постепенно изостряване на билата, с увеличаване наклоните, с одребяване на растителността, докато в най-високите или алпийски пояси гребените и вододелните била станат напжлно скалисти, покривката от натрошени и изветряли материяли напжлно отжне, дървесната покривка от храстово-клекова се преобрне в сочна и груба тревна покривка. Всичко това се дължи на особеното влияние на климатичните условия, които се променят с повишаване на планината над морското равнище. Климатичните ус-

Горната част на Циркус Башлиница
(Фот. Ж. Радев)

ловия се характеризуват със смяната на студ и топлина, със средната температура на въздуха, с количеството и разпределението на валежите по дни, месеци и годишни времена, с интензивността и формата на валежите, с вееенето и силата на ветровете и пр. Елементарни познания на атмосферната физика ни подсказват, че климатичните отношения в низкото и високото на една планина не могат да бъдат еднакви. По-големи и по-изразителни за кратко време са температурните състояния на повърхността на планинските скални материяли горе във високите планински региони. Там и валежите падат предимно в снежна форма, като покривката се запазва за по-дълго време.

Докато за средна и западна Европа снагата на високите Алпи е мястото, дето се изучават поменатите климатични условия, дето се констатира особения начин на разрушение и отнасяне на повърхните материяли, дето се установяват свойствените само за алпийските пояси планински форми, поради което тази планина е станала извор на учението за ледниковата пластика и за останалите високи планини с алпийски характер, у нас, в земята на българското царство, за това ние имаме Рилородопския масив и Пирин планина.

Мощни вътрешноземни сили са издигнали скалните маси в областта на Пирин и то в продължение на милион години. Материялите, които са стояли по горнището на грамадната антиклинала (коруба), която представя строежа на пиринската снага, са отнесени и във височините остават да господствуват само мощни гранитни маси. От ядка на корубата те впоследствие заемат най-високите темени части. Покривната кристалинношиферна маса остава ниско по склоновете от изток и запад, като се запазва и по Елтепе и Елтепенската част на планината. Това са действието на въжкашните сили пжк, които от грамадния пирински блок са измоделивали днешната пиринска снага. Повече от стотици метра дебел скален материал е отнесен от тези въжкашни сили, които продължават работата си и в нашите дни.

В алпийския пояс на Пирин, при вековното действие на въжкните природни сили, са се образували особни скулптурни форми, които не се срещат, например в Стара планина или други по-низки наши планини. Високите форми в планините на Пиринската група, каквито са тези южно от Амбар-Таш, до седловината Парил, след това Али Ботуш, Шарлия, Боз Даг, Кара Даг, Драмски Боз Даг и по-на юг Кушница, се отличават твърде много от тези на същински Пирин. Докато в изброените планини от Пиринската група главно участие в моделирането на техните снаги са взели и вземат въжкните разрушителни сили, а заедно с тях и течащата вода, във високия Пирин живо участие през един период от последните години на планинското битие са взели и снежните и ледени маси, които са покривали алпийския пояс на планината. От това време водят началото си посочените в миналата статия от мен планински форми — циркусите. Последните заемат целия алпийски регион на планината и от своя страна са начало на всички големи и някои малки долини, що водят своя изход от пиринската снага. Докато долините, изхождащи от планини, които не са имали ледена покривка, показват едно почти изравнено и постепенно падение (наклон), а страничните притоци се сбират с главната долина на почти еднакво ниво и постепенно, в подциркуския пояс на Пирин имаме съвсем друга картина. Там долините се пресичат с чести водопади, катаракти и бързеи, образуват се характерни скални теснини, а малките странични долини се сбират в главната с бързеи и са значително по-високи от нея. Наместо да се повдигат постепенно нагоре, долините на високия Пирин образуват чести стъпала. В това стъпално повдигане взима участие не само долинната основа, но и цялата долина с пжлната си ширина. По този начин се образуват широки и тесни части в долината, които пжк дават по-стръмни и по-благоспексове на склоновете. Отиваме ли напр. по долината на Дамияница (от Банско на запад) нагоре, то към средата на долината ние срещаме един висок праг,

Второ стъпало на Пиринска Бистрица

(Фот. Ж. Радев)

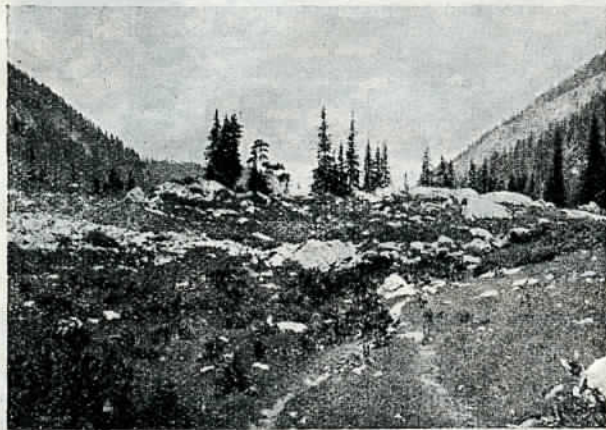
който се издига стръмно и заема или препречва долината от едните до другите склонове. Като се изкачимо на този праг, горнището придобива слаб наклон, основата на долината е силно разширена и по нея са наслагани едри гранитни блокове. Реката си е изкопала дълбоко легло в дясната част на този висок праг и буйно се бие и пени о долинните катаракти. Това стъпало понася една височина близо от 150—200 метра, а горнището му е близо на 1700 м. надморска височина. Все още слаб наклон и с чисто коритен напречен разрез, долината се продължава нагоре близо 1—2 км. и стига до ново отесняване близо под кошарищата. Тук отесняванията се образуват от тесни вододелни ридища на странични долинки. Самите ридища долу, в тяхното продължение към и срещу посоката на долината, имат характер на странични тераси, гърбищата на които преди задълбаване на долината до днешното ниво са били основа на същата долина. Още 1—2 км. нагоре и ние пристигаме в едно ново разширение на долината, което в същност е и самото ѝ начало. Това е циркусното разширение, основата на което започва от около 2000—2100 м. надморска височина. Циркусът околоръжст е ограден с високи каменити зъбери стени. Околоръжст на височина от 150 до 200 м. над циркусната основа се редят доста широки тераси, дето свършват странични плитки долини. На тези тераси в основата на циркуса отговарят и редица стъпални повдигания. Както основата на циркуса, така и горнището над стъпалата, а също и горнището на терасите при изхода на страничните долинки са заети от копановидни задълбавания, препречени от долната страна с вал от натрошени едри скални блокове или пак от основни скали. Тези копано-

видни задълбавания са винаги запълнени с бистра планинска вода и обитавани от хубава планинска пъстърва. Това са планински езера на високия Пирин.

Същите форми, същият стъпален градеж се наблюдават в началото и на останалите големи пирински долини, каквито са долината на Бжидерица и редицата долинки по Елтепенската част на север, а също Полежанските и Десилички на юг. Бжидерица и Валявица (Дамяничка долина) заемат централно място и последната с джното си се опира о гърба на големия Папазгйолски циркус, който иде след Полежан, Десилица и Безбог.

Най-типичната алпийска пластика на Пирин се открива в този последния — Папазгйолски циркус, който от дясната си страна има също тъй дълбокия, но малко по-тесен циркус Кремен. Изходите на тези два циркуса се събират на около 2000 м. надморска височина и дават начало на най-значителния пирински поток — р. Ретиджа. И при долината на Ретиджа имаме стъпалния градеж на Дамяница, само че тук стъпалата са по-многобройни и по-къси. Горнището на всяко стъпало е копановидно задълбано и заето от хубава планинско езерце. Най-долното разширение при стъпалния надлъжен профил на долината започва при сливката на двете долини, изхождащи от Папазгйол и от Кремен. Едва след като направи девет почивки в по-малки и по-големки езерца, събраната на целия Папазгйолски циркус вода в големия Папазгйол се слива с водите на Кременския циркус и дава началото на Ретиджа. Широк е Папазгйолския циркус, околоръжст ограден с високи и тесни скални зъбери, които го делят от съседните му циркуси и по които само дивите кози могат да скитат безстрашно. Човеци по тях

немогат да ходят. Папазгйолския циркус се опира о стените на цяла редица пирински циркуси. Така право на запад през Портите може да се надникне първо към Демиркапийския циркус, който е начало на долината на Пиринска Бистрица. Малко по-насевер е Каменичкия циркус — сжщинска джлбока хуния. Още по-насевер следва Белемето — висок и широк циркус. На север през вторичния и тесен циркус в една странична долина на го-

Първия висок праг на Дамяница
(Фот. Ж. Радев)

лемия Папазгйолски циркус — именно през циркуса Цареви Двори, се стига в Валявичкия циркус, а още към северо-изток граничат Десиличкият и Безбогския циркуси. Към юг Папазгйолския циркус граничи с Кременския и Брезнишкия циркуси.

Голямо е езерото Папазгйол, но десеторно по-голямо то се представя в картите на планината. Това е една картографска грешка, вмъкнала се в виенските географски (и генералшабни) карти, която и до днес още остава неизправена. Близу сжщата големина имат и двете Кременски езера, при всичко че техния циркус е по-тесен. И надморската височина на последните е с стотини метри по-голяма от Папазгйолската.

От Папазгйол на юг се редят още 3—4 циркуса, които крият в себе си цяла редица езерца, що дават начало на Брезнишката и Корнишка реки. Това са Брезнишки, Тувча, Корнишки и Сухия циркуси. Последният опира о Амбар таш, който е и последния висок връх от сжщински Пирин. Макар и крайни, циркусите са доста джлбоки и изобилни с вода. При тях, както и при оградните циркуси на Елтепенския рид, тези между Дамяница и Ретиджа — именно Перлешките, Десиличките и Безбогските, стжпалната форма на надлжния профил престава близу под самите циркусни основи. При Десиличката група от циркуси долинното стжпало се образува от дебели — по-вече от 100—200 м. — моренни отложения, които тук имат форма на грамадни кжжелни на-

носи пред изхода на циркусите. Като се започне от Перлеш и се свърши през Десилица на юг до Безбог тези грамадни моренни отложения образуват широка тераса, по която са се отстояли и моренни коритища, изпжлнени с плитка вода и тржсища. Тези дебели моренни отложения правят впечатление, като че са изринати от стихийна сила материяли из циркусните заджлбочавания. Тяхната надморска височина е около 2000 метра. Обрасли са с хубава иглолистна гора. Към долината на Места тези моренни насипи стигат до 1400 метра височина. Те са и най-високите работни полета на Добринище и Кремена.

Към запад от централното било на Пирин се откриват още три големи долини. Това са Пиринска Бистрица, Св. Врачка Бистрица и Влахина. Горнищата и на трите долини са джлбоки и широки циркусни лабиринти, които се опират с гжрбовете си о циркусите на Бждерица, Дамяница (Валявица) и Папазгйол. Почти и трите долини покрай големите си начални циркуси — именно: Демиркапийски за Пиринска Бистрица, Белемето за Св. Врачка и Елтепенски за Влахина — имат странични висящи долини, които водят началото си сжщо така от обширни циркусни заджлбавания. Чуден лабиринт представят страничните циркуси на Влахина, именно: Георгиица и Синаница и тези на Пиринска Бистрица, именно: Каменички, Малкото Гйолче и Баш-Мандра, но ширината и разпространението на Спорнополски циркус са най-големи. Благодарение на това, макар и с юго-западно изложение, тук се натрупала грамадна ледена маса, която дала на мястото и специфичната пластика. Към долината на Св. Врачка Бистрица

Папазгйол (Попово езеро)
(Фот. Ж. Радев)

този циркус свършва с дебели моренни отложения. И трите долини са богати на стжпала и отеснявания. Джната на циркусите са заети от цели групи планински езерца. Всичко езерните групи по изброените циркусни гнезда наброяват повече от 100 до 110 езерца, някои от които, като Папаз-

гйол, Кременските, Елтепенските, Тевното езеро са доста големи.

Изброените високопланински форми: циркусите, долинните стъпала, коритната форма в напречния разрез на долината, отесняванията, моренните и скални тераси по циркусите, копано-образните езерни паничища в дното на циркусите, моренните тераси вжн от циркусите, са творения на особната ерозия, която дълго време преди нашата епоха е господствувала по тази планина. Снежната линия тогава е стигала до 2100 м. надморска височина, значи близу с 900—1000 м.

по-ниско отколкото е днешната ѝ надморска височина. Поради това цялата теменна част на планината е била обложена със снежна покривка, която в началото на долините, дето са циркусните заджлбавания, е образувала фирновите гнезда, станали източник на големи ледници. Всичко това е било преди появата на дилувиялния човек, и единствени свидетели за това състояние — заледяването — са изброените форми, които се явяват като остатъци от ледниковата ерозия и отнасяне и от своя страна дават чисто ледниковия облик на алпийската зона на планината.

ДРУЖЕСТВЕН ЖИВОТ

На събор в Търново. — Туристи и любители на природата! На 24, 25, 26, 27 и 28 май т. г. живописния старопрестолен град Търново Ви кани на XV. редовен туристически събор. По същото време ще се извърши и тържественото осветяване на изградената с непосилен труд и жертви от нашите търновски другари първа туристическа хижа на Царевец.

Пред вид на извънредно важните въпроси, които съ сложени за разглеждане на събора, въпроси целящи закрепването и засилянето на организацията, както и за да се отдаде нужната почит на нашите другари за завършеното от тях дело, необходимо е участието на всички дружествени членове и на всички съмишленици на туризма.

Елате всички масово да манифестираме хубавата и безкористна туристическа идея и да допринесем за постигането на благородните дружествени цели!

Елате всички та след събора да посетим и безсмъртната Шипка и да напоим джха си с благоуханията на вълшебната Розова долина!

Всички на събор и излет!

Програма на Събора. — 23 май: Пристигане в София на сборяните от Св. Врач, Дупница, Кюстендил, Радомир, Пловдив, Белово, Долна Баня, Самоков. Тръгване заедно с Софийци в 8 ч. 15 м. вечерта от гара София. На гара Мездра се присъединяват Врачанци, на гара Червен бряг — Оряховци, на гара Плевен — Плевенци и на гара Горна-Оряховица — Русенци.

Към Старо-загорци, които също тръгват на 23 май, се присъединяват по пътя Тревненци и Габровци.

24 май: 6 ч. 43 м. и 7 ч. 37 м. сутринта пристигане на всички сборяни в Търново, посрещнати на гарата от Търновските туристи. Разквартируване. — 10 ч. преди обед участие в тържествата в чест на св. св. равноапостоли Кирил и Методи. — 3 ч. след обед: откриване на събора.

25 май: 10 ч. сутринта осветяване на туристическия дом-хижа на Царевец. — 3 ч. след обед: продължение дневния ред на събора.

26 и 27 май: продължение на дневния ред. Закриване на събора.

28 май: разглеждане забележителностите на града и еднодневен излет из околностите.

Дневен ред на събора. — 1. Окриване на събора.

2. Помен за Алеко и Вазова.

3. Реферат: Туризма и природата (реф. Д-р Дрончилов).

4. Приемане на новите клонове.

5. Проверка на пълномощията.

6. Отчет на Настоятелството.

7. Отчет на касиера.

8. Доклад на контролната комисия.

9. Изменение на устава.

10. Приемане правилник за излетите.

11. Бюджет за 1922/23 година.

12. Реферат: Туризма като средство за развиване и укрепване на чувството родолюбие (реф. Ал. Жеков).

13. Провъзгласяване почетни членове.

14. Разни.

15. Избор на ново Настоятелство и контролна комисия.

След събора. — Еднодневен излет: Търново — гара Поликраище — Nicopolis ad Istrum — разкопките — село Никюп — гара Крушето — Горна Оряховица. Раздела на сборяните.

Четиридневен излет: 29 май: Търново — Дряновския манастир с трена, през Габровските колиби пеша до Габрово. — 30 май: Габрово — Габровския манастир. — 31 май: Габровския манастир — Казанлък. — 1 юни: Казанлък — гара Тулово. Раздела на сборяните.

Пловдивския клон Калоянов връх от Б. Т. Д. е имал общо годишно събрание на 26 март т. г., на което е бил приет отчета на настоятелството за дейността и живота на клона през изтеклата година. Клонът е имал 85 члена, от които съ напуснали 9 и 14 не съ били редовни. Най-голем брой от членовете съ чиновници (36). Направени съ осем излета, които изобщо съ били добре посетени. Дейността на клона изобщо обаче е била твърде слаба. Членовете с малки изключения съ проявили необяснима апатия към дружествения живот, непростима за членовете на един клон в полите на китните Родопи, които мило канят излетници през всички годишни времена.

Новото настоятелство на клона има следния състав: председател П. Жилков, подпредседател Ст. Н. Шишков, касиер М. Табах, секретар Н. Киров, домакин Н. Мартинов и съветници: Д. Милев, Кр. х. Карагйозов и Дим. Груев.

Самоковския клон Рила от Б. Т. Д. е имал общо годишно събрание на 30 март т. г. През изтеклата година клона не е проявил почти никаква дейност, макар и да се намира при най-добри условия за развитие на интензивна туристична и организационна дейност. До голяма степен това се дължи на бездействието и нехай-

ността на досегашното му настоятелство. През годината клонът е броил 70 члена.

Събранието е избрало ново настоятелство в състав: председател П. Максимов, подпредседател кап. П. Крушов, секретар Тома Георгиев, домакин М. Клинов и съветник В. Стоин. Нека се надяваме, че новото настоятелство ще сживи клон и ще му спечели подобающе място в дружеството.

Долно-Банския клон Ибжр от Б. Т. Д. е имал на 2 април т. г. общо събрание. Старото настоятелство е дало отчет за дейността и живота на клона през изтеклата година. Клона брои 36 редовни члена. През лятото съж били уредени шест излета, а през зимата 5 седенки и една литературно-музикална вечеринка в прослава паметта на революционера С. Раковски.

Събранието е избрало ново настоятелство в състав: председател Георги Димитров, подпредседател Георги Ив. Илиев, касиер Владимир Ат. Лазаров и секретар Ст. Иванов.

Дупнишкия клон Рилски езера от Б. Т. Д. е имал на 29 април т. г. общо годишно събрание, на което настоятелството е дало отчет за дейността и живота на клона през изтеклата година. Почти всичкото внимание както на настоятелството, така и на членовете на клона през тази година е било погълнато от мисълта за хижата, която клонът построи съвместно с Юношкото Туристическо Дружество на Скавица. Работата около построяването е почната на 10 юли, а основния камък е положен на 21 юли 1921 г. Този ден, в който съж положени основите на първата планинска хижа в България, ще остане исторически не само за клонът, но и за цялото Българско Туристическо Дружество и вжобще за туризма в България. Скавица ще помни този момент и ще разнася ехото на туристическия вжзторг през долини, планини и вжрхове далеч из цяла България и ще подканя младо и старо към работа за опознаване и сближаване с природата.

През лятото хижата е била привжршена от вжн и покрита. За през тази година остава да се довжрши джрвената работа от вжтре и да се уреди. След преустановяването на работата през есента клонът е имал заджжления към банки и частни лица за около 25,000 л., които съж били покрити от прихода от дадените през зимата две срещи, едно представление („Благородника“) и новогодишната вечеринка, последната дадена съвместно с Юношкото Туристическо Дружество в града.

С построяката на хижата клонът стжпи здраво на краката си и спечели доверие и авторитет между гражданството като организация солидна и напредничава.

Като не се смята работата на членовете по построяката на хижата, излетната дейност на клонът е била твжрде ограничена. Направени съж били само два излета, от които един през зимата до хижата.

През годината съж четени два реферата, вжрху Хигиената на туризма от г. Д-р Сапунджиев и вжрху Орохидрографията на Рила от г. Асен Меджидиев.

В началото на отчетната година клонът е имал всичко 114 члена, а сега той брои 208. Клонът притежава една библиотека от 164 тома, книги и списания. Към клонът има Археологична секция, която обаче през тази година по понятни причини не е проявила никаква дейност. Бюджета на клонът за изтеклата година показва на приход 72,049 лв., а разход (вжн от разходите и приходите на строителната комисия по хижата) 33,289 лв. и излишжк, включително фонда хижата, — 38,758 лв.

Среща между Софийски и Пловдивски. — На 14, 15, 16 и 17 април т. г. 46 души членове от Софийския клон Алеко Константинов от Б. Т. Д. направиха излет до Бачковския манастир, кждето прекараха Великден. На връщане на 17 април те съж се срещнали в Пловдив с другарите си от Пловдивския клон Калоянов вжжх

от Б. Т. Д., които съж ги посрещнали вжн от града и съж ги развели да разгледат забележителностите на втората бжлгарска столица. Срещата е била много радушна и софийнци съж отнесли хубави спомени от своите тракийски другари.

Трудовата повинност и туристите. Даваме място на следното окржжно на Главната Дирекция на Трудовата Повинност, резултат от постжпките, които Централното настоятелство направи пред съжщата, да се разреши на дружествените членове да отбиват трудовата си повинност в работа за постигане на дружествените цели.

ГЛАВНА ДИРЕКЦИЯ
на
ТРУДОВАТА ПОВИННОСТ
Отдел технически
№ 1170
София, 2 май 1922 год.

До Окржжните Управители
и Околийски Началници.

Копие до Началниците на
Окржжните Бюра и Трудови
Бюра и Окржжните Участкови
Инженери.

Централното управление на Бжлгарското Туристическо Дружество в София с писмо № 2 от 14.1. т. г. се отнесе до Главната Дирекция с молба последната да нареди, щото членовете на Софийския и провинциалните клонове на съжщото Д-во да отбиват временната си трудова повинност в извжршване на работи целящи разжуваването и направяването достжпна родната природа, а именно в: правене, поправяне и бележене на пжтища и пжтеки, построяване хижи в планините, каптиране на разпилени поточета, откриване изворчета, направа на чешми, залесяване и пр., всичко в планините, т. е. ред мероприятия, които ще направят, както се вече изжжжна, достжпни за всички и гостоприемни нашите дивни родни планини.

Главната Дирекция отговори на дружеството с писмо, съжществена част от което в препис следва подолу.

ГЛАВНА ДИРЕКЦИЯ
на
ТРУДОВАТА ПОВИННОСТ
Отдел технически, служби
строителна
№ 298
София, 26. I. 1922 год.

Препис.

До Централното Настоятелство на Бжлгарското Туристическо Дружество — София.

На № 2 от 14. I. 1922 год.

Главната Дирекция намира, че използването труда на временните трудоваци туристи за целите показани в горното писмо ще бжде много полезно, затова ще подкрепи молбата Ви. Обаче вжпроса не може да се разреши общо и в такава неопределена форма. За целта всеки клон от Туристическото Дружество, който иска да използва труда на членовете си по предложения от Вас начин, ще трябва да се отнесе с едно конкретно предложение до Главната Дирекция, в което ще трябва първо да се покажат работите, които клонът вжзнамерява да извжрши с временна трудова повинност, и второ да приложи един точен списжк на подлежащите на работа свои членове. В списжката освен името и вжзрастта на подлежащите на работа членове, трябва да бжде още означено, в коя община живее всеки член. Главната Дирекция ще препрати тия предложения до респективните общински съжвети с ходатайство да се одобрят.

Освен това след привжршване на работите всеки клон трябва да представи в съответната община отчет, препис от който ще изпрати и в Главната Дирекция.

Началник на отдела, инженер: (п.) Т. Велчев.
Началник на службата, инженер: (п.) Ангелов.

Главната Дирекция преценявайки хубавата по труда задача, с която се е нажжрбило Туристическото Дружество при осжждните парични средства, с които може да се разполага в днешно време, и големата полза за родината ни от реадизирането на горната задача, моли

Господа Окръжните Управители да наредят да се оповести на всички градски и селски общини настоящето окръжно, като се препоръча на общините най-настоятелно да вземат присърце начинанието на Туристическото Дружество и се отнесат най-благоклонно към молбите на клоновете на същото Дружество, които молби, придружени с съответните списъци на подлежащите на временна трудова повинност и план на проектираните за извършване от клоновете работи, ще се изпращат всякога с горещо ходатайство от Главната Дирекция до общините, с покана респективните общински съвети да разглеждат исканията на туристите и ги удовлетворяват всякога, ако още не е отработена временната трудова повинност в общината.

Главен Директор: Хр. Стоянов.

Началник на отдела, инженер Т. Велчев.

ВЕСТИ И БЕЛЕЖКИ

Елин-Пелин, известния наш битов поет-писател празнува на 6 май т. г. своя двадесет и пет годишен писателски юбилей. По този случай на тържественото чествуване на юбилея в Народния Театър от страна на Българското Туристическо Дружество председателя на Централното настоятелство му поднесе туристка торба и туристка тояга и го приветствува с следните думи: — „Чествувайки двадесет и пет годишния Ви юбилей на възторжен певец на българското село и неговата природа, българските туристи — поклонници на „убосините на отечеството ни любезно“ Ви поднасят тая туристка торба и тояжка с пожелание да обхождате и възпявате още по-възторжено за дълги и дълги години милата ни родина. — Здравейте!“

Хималайската експедиция, която миналото лято е изследвала от разни страни възможните подстъпи за изкачването на най-високия връх на земното кълбо, Мон-Еверест (Гауризанкар, 8810 м.), е преустановила работата си в началото на м. октомври м. г., след като ѝ се удало да открие вероятно възможния път за върха. На 20 декември м. г. в Лондон на уреденото от английския Алпийски клуб и Английското Географско д-во тържествено събрание ръководителя на експедицията, полковник Хауърд Бърн е докладвал подробно върху работата на експедицията и постигнатите резултати. След като през юни и юли са били обходени и изследвани северозападните склонове на масива, без да се открие в тях възможен път за изкачването на Еверест, през м. август експедицията е направила няколко опита да достигне гребена, който се спуска от върха към север. Но и тези опити останали без резултат. От тук обаче експедицията е успяла да проникне в долината на Кхарта, която се простира между споменатия северен и североизточния склонове на масива, и по гладкия, покрит с замръзнал сняг ледник на долината да достигне значителна височина. Хубавото есенно време и добрите снежни условия окуражили участниците в експедицията, да предприемат още сега един опит за изкачването на Еверест. На 20 декември те се установили на лагер на една височина от 6094 м., където още се срещали високо-алпийски цветя. Ноштите били извънредно студени, а дните приятно топли. Студът и разреждания въздух причинявали безсъние ноща, а дене слънцето било един от най-големите неприятели на планинарите. То изтощавало тялото и приспивало духа, и правило по такъв начин невъзможно всяко напъгане. Случвало се е в едно и също време краката да премръзват от студ, а ръцете и главата да слънчасват. Само млади и необикновено издръжливи хора могли да противостоят на резките промени на температурата на високо-тибетския климат.

На 22 септември шест души от експедицията заедно с 26 кули (носачи) се преместили на по-висок ла-

гер, на 6773 м. високия превал Лханка-Ла, от където могъл да се проследи в цялото си продължение единствено възможния път за върха. Той водел най-напред надолу към една 400 м. по-ниско разположена ледникова падина в най-горната част на долината Ронг-бук и от там по един стръмен фирнов (от замръзнал сняг) наклон към седловината между Еверест и 7497 м. високия му сяден връх от север. От тук по слабо наклонения гребен на североизточния склон на масива изглеждало, че ще може да се достигне без особени трудности и опасности до самия връх, който отстоял на около три км. и четвърт от седловината. На 23 септември Молри, Бжлок и майор Хуилър заедно с трима кули (носачи) продължили изкачването и стигнали въжделената седловина, 7010 м. висока. Появилата се страшна буря и виелица, която траяла цели четири дена, попречила да се продължи изкачването и принудила експедицията да потегли вече назад.

С това задачата на тази разузнавателна експедиция, да намери един възможен път за върха на Еверест, е била успешно разрешена. Участниците в експедицията могат да се гордеят с постигнатите резултати. Майорите Мормед и Хуилър сж направили в Тибет и в княжеството Сиким картографни снимки на повече от 33.000 квадратни километра досега съвсем неизучени страни. Д-р Хирон е изследвал в геологическо отношение областта между масива на Еверест и горното течение на р. Брахмапутра и направил ценни за науката открития. Целата планинска верига от татък Централна Хималая се намирала в един бързо напредващ процес на рушение. Реката Арун, една чисто планинска река, на дълги разстояния лениво лъкатушела между песъчни насипи и скални разрушения и влачела тиня и пясък като някоя пълноводна, успокоена река в равнина. По склоновете на планините се образували дълбоки вдлъбнатини вследствие на чести срутвания. И самите гребени и върхове в най-високите области на планината сж подхвърлени на бързо рушение. И докато на всякъде личели следи от някогашни исполински ледени реки, сега само малко ледници от северната страна на централната верига достигали до пояса на вечния лед. Д-р Уоластън е успял да набави една ценна сбирка от досега отчасти неизвестни млекопитаещи, птици, насекоми и растения. А особено богата е сбирката от фотографически снимки. На устроената през м. януари предварителна изложба сж били изложени повече от 600 снимки.

Тазгодишната експедиция, която ще трябва да достигне върха, потеглила още в края на март от Дарджилинг, главната ѝ квартира. Изкачването се предполага да се извърши през месеците май и юни, за когато се очаква благоприятно време.

Туризм и кинематограф. — Изобретателните хора на киното сж открили одавна ефектното действие на планинските картини и избират като място на действие за своите пиеси или епизоди от тях наред с милионерските дворци, първокласните хотели, сдебните зали и пр. и планините, предимно Алпите. Но колкото и хубави да сж планинските картини на тези филми, те не могат да радват истинския турист и любител на природата. В тях той вижда осквернено това, което за него е света земя, принизено до фон на съмнителни и блудкави сензационни сцени. Мисълта да се поставят самите Алпи в централно място на един филм е била осъществена за пръв път в планинския филм Алпите. Той представлява една серия от алпийски пейзажи в обикновената форма на учебния филм. През 1920 година обаче в Германия, в гр. Фрайбург се е основало едно дружество за планински и спортни филми което е излязло до сега с два големи филма: Чудото на ските и първата част от трилогията В борба с планината. И двата филма заслужават вниманието на туриста, и двата дават рас-

кошни картини, каквито до сега никъде не са били възпроизвеждани. За жалост обаче, макар и да е избегнат романа, и в тях господствувала сензацията, най-болната страна на кинематографа, което понижавало значително туристско-спортната им стойност. Това обстоятелство извика общите протести на множество известни алпинисти из цяла Германия, които изтъкват в критиката, че при тези филми човек може да научи по-скоро, какво не трябва да прави при високо-алпийски излети. Но по отношение на фотографиите и възпроизвеждане на природните картини и най-строгите критици признават постигнатото. Един от тях (Walter Flaig, Stuttgart) пише буквално: „Филма представява в цялост една перла, може да се каже най-високата точка на филмната фотография. Снимките надминават всички очаквания. Картини като копане стъпки по ледения наклон при светлината на залязващото слънце, панорамата на върха Лискам или последната картина, където Матрхорн се извисява в тъмното вечерно небе, грамадни маси облаци прииждат от Теодуловия проход и обгръщат все по-високо и по-високо мрачната му исполинска фигура и стърчат в тъмното небе като развяти пръпорици на върха му, докато го удавят в своята убийствена сивота и цялата картина потъне в мрачина — всички тези и подобни картини са тъй великолепни, че човек се пита: наистина ли това са природни, киноснимки? (Из Der Alpenfreund)

ПОПРАВКА. — В Пътеводителя за Белмекен, поместен в книжка 3 на списанието, са се вмъкнали някои грешки, които биха могли да въведат в заблуждение и които молим читателите да поправят. Така на стр. 47, кол. I. р. 10 отгоре вместо „югоизточно“ да се чете „югозападно“, също по-долу на р. 18 вместо „воденица“ да се чете „джскорезница“, на кол. II р. 16 отгоре вместо „източния“ да се чете „западния“ и р. 3 отдолу вместо „На югоизток“ да се чете „На югозапад“. — В същата книжка в статията Еделвайс в България на стр. 39 кол. I. р. 1 от долу вместо „ремисти“ да се чете „реликти“, и на стр. 40 кол. I. р. 4 отдолу вместо „се внася един нов род“ да се чете „се вписва един нов ред“.

СЪДЪРЖАНИЕ НА ГОД. XIV

Обичайте България от Ив. Вазов	Стр. 2
В Бачковския манастир от А. Грабар	3
Пещери от Р. Попов	5 и 22
Белмекен от Ив. Варджиев	8
Завладяването на Матрхорн от Ел. Хуимпр	9 и 42
Риги Кулм от Марк Твен	12 и 28
В Рила (стихове: Езеро, Пътека) от Хр. Борина	18
Хижата от Д. В. М.	19
Висока Метеорологична станция на Витоша от Р. Райнов	25
Хижи на Витоша (за Ж. Радев: Туристски домове на Витоша)	34
Към Черноморския ни бряг от лейт. С. Иванов	37
Каменни стълбове Варенско от П. Бакалов	39
Еделвайс в България от Н. Ст.	41
Един проект на проф. Каснер за метеорологична станция и туристска хижа на Витоша от Кр. Дрончилов	46
Пътеводител (Увод, Белмекен) от Пейо	50
На Черни връх от Добри Чолаков	54 и 81
Ледникови следи в облика на Пирин от проф. Ж. Радев	56
Цар Филип V на Мусала от проф. Г. И. Кацаров	57
Малката Пещера от Р. Попов	60
Монблан от Марк Твен	80
С Алеко Константинов на Черни връх от Ал. Божинов	79
Алеко Константинов от Т. Боров	70
Търново от проф. К. Димитров	
Редактор: Ив. Велков.	

Търново — сжировищница на Български станции от А. Протич	72
Сенките над Търново от Кр. Минятев	76
Дружествен Живот	стр. 15, 31, 48, 64 и 85
По сжбора	66
Вести и бележи	стр. 15, 48, 67 и 87
Картини: Бачковския манастир (начална) стр. 1; Асеновата крепост 3; Езеро под Равни чал 8; Матрхорн 10; Край София (начална) 17; Прекорешката верига в Рила 19; Едно (петото) от Седемте езера 20; Хижа Скакавица 20; Водопад над с. Бояна (Софийско) зиме 25; Евксиноград (начална) 33; Аладжа Манастир 35; Месемврия 35; Камчия в Лонгоза 36; Каменни стълбове 37—39; Еделвайс 40; Видението на Матрхорн 43; Рупите 46; Витоша (начална) 49; Черни връх 51; Характерна Витошка грамада 52; Елтепе 54; Езеро в циркуса Каменица 55; Езеро в циркуса Георгина 55; Първобитния човек според Купка 58; според Килц 59; Монблан 61; Зжберите източно от Монблан 62; Търново (начална) 69; Царевец и Трапезица 70; хижата на Царевец 71; Царевец (развалини) 72; Църквата св. Димитр 73; св. Ив. Рилски 74; Болярска къща в Търново 75; Преображенския манастир 76; Устето 77; Алеко Константинов (рис.) 79; Циркус Белемето с големото Тевно езеро 81; Циркус Батлища 82; Второ стъпало на Пиринска Бистрица 83; Праг на Дамяница 84; Папазгьол 84.	

БЪЛГАРСКИ ТУРИСТ. Месечно илюстрирано списание за туризъм и родинознание — Орган на Българското Туристско Дружество — Препоръчано от Министерството на Народното Просвещение с окръжно № 1793 от 27 януари 1922 г. — С тази книжка Български турист завършва XIV-та си годишнина и от идущи м. септември почва своята XV. година. Насжрчена от добрия прием, който списанието намери в обществото и особено между туристите, редакцията реши да продължи и за напред издаването му в същия вид и форма, като постоянно се стреми към подобрения, доколкото средствата и обстоятелствата позволяват това. Пред вид на постоянно растящото посжжпване на хартия и печат редакцията сжжалява, че не може от сега да даде твжрди обещания в това отношение, но тя вярва, че списанието ще може да запази досегашния си вид с известни технически подобрения, като се запази за членовете на Българското Туристическо Дружество досегашната му цена — 4 лв. книжката или 40 лв. за година от 10 книжки. За външни абонати годишният абонамент ще бжде 50 лв. Редовното излизане на списанието и техническото му подобрение обаче сж в зависимост от предварителното записване на колкото се може по-голям брой предплатили абонати, за да се осигурят материали за цялата година на тазгодишни цени. Затова ние се обржжаме към всички туристи, любители на природата и сжмишленици на нашата идея с молба да пропагандират най-широко списанието. Покани за записване абонати ще бждат разпратени своевременно на клоновете и на всички желаещи. — Всичко що се отнася до списанието, да се изпраща до: Редакцията на сп. Български турист, София, ул. Солун № 23.

Придворна Печатница